

Grau de Filologia Catalana

Treball de Fi de Grau

Curs 2022-2023

**APROXIMACIÓ AL SETMANARI
VALENCIANISTA *EL CAMÍ* (1932-1934)**

Maria Escrivà Marco

Tutor: Francesc Bernat Baltrons

Barcelona, 2023

Amb aquest escrit declaro que soc l'autor/autora original d'aquest treball i que no he emprat per a la seva elaboració cap altra font, incloses fonts d'Internet i altres mitjans electrònics, a part de les indicades. En el treball he assenyalat com a tals totes les citacions, literals o de contingut, que procedeixen d'altres obres.

Tinc coneixement que d'altra manera, i segons el que s'indica a l'article 18, del capítol 5 de les Normes reguladores de l'avaluació i de la qualificació dels aprenentatges de la UB, l'avaluació comporta la qualificació de "Suspens".

Barcelona, 2023

Signatura: *Maria Escrivà*

Agraïments

*A Francesc Bernat, per haver-me
guiat i aconsellat en aquest treball,
dedicant-hi el seu temps i esforç.*

*A tota la gent que he conegut
al llarg d'aquests quatre anys de
carrera, amb canvi d'universitat inclòs,
i, en especial, als qui sempre m'han
mostrat el seu suport incondicional.*

RESUM: La història d'*El Camí* és també una part de la història del valencianisme a la dècada dels anys trenta a València. A més, segons Mavi Dolç (1994: 151), aquesta “fou la plataforma politico-periodística no satírica més important fins a la Guerra Civil al País Valencià”. Per tant, aquest treball tracta d’abordar, precisament, totes les perspectives, preocupacions i ideologies que tenien els valencians contemporanis que participaven en el setmanari. Així doncs, es fa una anàlisi sobre temes com la normalització i normativització de la llengua, el nacionalisme i l’ensenyament al País Valencià. Com a plataforma de difusió rellevant, *El Camí* va obtenir un gran ressò entre el públic i va aconseguir mostrar i difondre els seus ideals i la seua ideologia nacionalista valenciana al llarg dels tres anys que va durar la II República. Per aquest motiu, i per la innovació i la influència que suposa entre els mitjans de comunicació de l’època, el setmanari mereix rebre una revaloració i ser recollit per més treballs acadèmics.

Paraules clau: Valencianisme, ideologia lingüística, nacionalisme, ensenyament.

ABSTRACT: The history of *El Camí* is also part of the history of Valencianism in the 1930s in Valencia. Furthermore, according to Mavi Dolç (1994: 151), “it was the most important non-satirical political-periodistic platform until the Civil War in València”. Therefore, this work seeks to address all the perspectives, concerns and ideologies that contemporary Valencian inhabitants had. Thus, an analysis is carried out on subjects such as the normalization and standardization of language, nationalism and teaching. As a platform of significant diffusion, *El Camí* gained a great deal of attention among the public and managed to show and spread its ideals and its Valencian nationalist ideology throughout the three years that the Second Republic lasted. For this reason, and because of the innovation and influence that it brings to the media of the time, the weekly deserves to be revalued and collected by more academic works.

Key words: Valencianism, linguistic ideology, nationalism, education.

ÍNDIX

1. Introducció	
1.1. Objectius	1
1.2. Metodologia	2
1.3. Pregunta de recerca i hipòtesi	3
2. Marc d'anàlisi	
2.1. Noves perspectives. El valencianisme polític	4
2.2. El valencianisme polític en la premsa	6
2.3. <i>El Camí</i> : Ideologia i aparició	8
3. <i>El Camí</i> : Setmanari valencianista	
3.1. Estructura i direcció: Com a mitjà de comunicació	12
3.2. Anàlisi	
3.2.1. Nacionalisme i Estatut d'autonomia	15
3.2.2. Ideologia lingüística i model lingüístic	17
3.2.3. Model pedagògic	22
3.2.3.1. La figura de Carles Salvador	23
3.2.3.2. L'escolarització i el decret de bilingüisme	24
4. Conclusions	31
5. Bibliografia	33
6. Annexos	35

1. INTRODUCCIÓ

La caiguda de la Dictadura de Primo de Rivera suscità al País Valencià una certa efervescència que es pot constatar en els diversos àmbits públics. Entre aquests noves empreses es troba la publicació del setmanari *El Camí*, que és una mostra més de la intensificació de la producció literària en la llengua autòctona del territori (Cucó. 1999: 190). Segons Cucó (1999: 215-216), aquesta esdevindrà una de les publicacions més influent de tota la història del moviment valencianista. Així doncs, és una de les mostres significatives de l'impuls i la versificació que pren el valencianisme amb la proclamació de la II República. D'aquesta manera, la història d'*El Camí* és part de la història del valencianisme a la dècada dels anys trenta.

Aquest setmanari va aconseguir publicar cent trenta-tres números durant la vigència del règim, i fins a la Guerra Civil, i va recollir les opinions dels valencianistes més prestigiosos i influents del moment (Dolç. 1991: 818). En la seua "Salutació", *El Camí* declara que "vol ser el portaveu de l'ideal valencianista; vol reflectir el pensar i el sentir dels hòmens conscients, fills de les nostres terres des del Cenia fins Oriola, vol ser l'expressió de la nostra cultura, per que creu que els pobles es retroben cap a l'esperit" (*El Camí*, 1932, núm. 1, p. 2).

El Camí va suposar una innovació dins del panorama periodístic valencià i va ser una marca de ressò social potent que va acaparar el valencianisme durant el període dels primers anys del segle XX. No obstant això, malgrat ser un dels portaveus de la societat valenciana, fins al 1994 no se'n fa tampoc cap treball monogràfic. Cal, per això, resseguir de molt a prop els treballs de Mavi Dolç per dur a terme una anàlisi com aquest i intentar copsar més enllà de totes les temàtiques que aborden els redactors del setmanari.

1.1. Objectius

Els objectius d'aquest treball són els següents: d'una banda, copsar i analitzar la tasca del setmanari *El Camí* en relació al seu context i a la premsa del moment; d'altra banda, analitzar els articles publicats i veure'n les preocupacions i la ideologia política i lingüística dels redactors i dels simpatitzants valencianistes. Per tant, s'estudiaran les diferents perspectives per tal de veure, a través del setmanari, què preocupava realment els valencianistes de la II República. Els objectius del treball i la seua distribució estan dividits de manera que tracten de

mostrar que la preocupació més gran dels valencians era la dignificació de la llengua, sobretot, en l'àmbit de l'ensenyament, i també el problema autonòmic.

1.2. Metodologia

Aquest treball està construït des d'una perspectiva qualitativa, ja que el seu interès radica en la descripció dels fets observats i del buidatge de bibliografia que després seran interpretats i compresos en el context global en el qual es produeixen. La finalitat, doncs, és explicar els fenòmens i centrar-se en l'atenció del procés fins a resoldre la hipòtesi de recerca, que, en aquest cas, és plantejada en el següent punt. Així doncs, tots els fets que s'expliquen són objectius i la perspectiva d'enfocament és sempre "des de fora", ja que es fonamenta en la comprovació i la confirmació.

D'aquesta manera, per a elaborar el treball, s'ha seleccionat la bibliografia i, a més, els articles del setmanari *El Camí*, que s'han analitzat per veure les referències i les dades sòlides del context que s'explica i que faciliten l'assoliment de la resposta de la hipòtesi. Per tant, a la Taula 1, que serà completada als annexos del document, es mostra el conjunt de textos als quals es fan referència en el cos del treball. Així, per a clarificar cada citació on es fa referència als articles del setmanari es pot recórrer a veure els annexos.

TAULA 1: Selecció d'articles del Setmanari <i>El Camí</i>	
ANY 1932	
ANY 1933	
ANY 1934	

Pel que fa al setmanari complet, els cent trenta-tres números d'*El Camí* es troben disponible en línia a la pàgina web de la Biblioteca Valenciana digital. Per tant, totes les consultes s'han fet a través de l'enllaç següent:

https://bivaldi.gva.es/es/publicaciones/numeros_por_mes.do?idPublicacion=2083&anyo=1932 [última consulta 10/6/2023].

A més, per veure'n un exemple de l'estructuració del setmanari, el primer número publicat segueix uns patrons com els de la imatge següent, referent a les planes u i dos d'*El Camí* (1932, núm. 1, p. 1-2).

1.3. Pregunta de recerca a hipòtesis

Tot treball qualitatiu té una finalitat clara i un objectiu que vol respondre. Així doncs, el que pretén aconseguir aquest estudi és esbrinar quines són les preocupacions culturals, socials, lingüístiques i polítiques més grans que hi havia entre els valencianistes contemporanis a través de la publicació d'*El Camí*. No obstant això, a aquest objectiu, també se suma el fet de constatar fins a quin punt el setmanari suposa un avenç o un progrés en les idees valencianistes respecte de la resta de mitjans que van aparèixer durant el primer terç del segle XX.

2. MARC D'ANÀLISI

2.1. Noves perspectives. El valencianisme polític

En produir-se la fi de la dictadura de Primo de Rivera al 1930, el panorama sociopolític valencià oferia diverses característiques molt discordants. Pel que fa al moviment obrer, els anys de dictadura havien suposat una regressió per a l'anarcosindicalisme valencià i el nombre d'afiliats a la CNT havia experimentat una forta davallada. En canvi, el socialisme valencià començava a pujar de nombre i a equiparar el moviment per primera vegada. D'altra banda, partits com el PURA¹ o la DRV², amb la seua ideologia i tasca política, compartien conservadorisme social i intentaven frenar el ritme reformista de l'esquerra. Així doncs, al País Valencià, la caiguda de la Dictadura suscità el creixement de diverses forces que es trobaven als extrems. Al seu torn, aquest escenari provocà la reaparició en públic del valencianisme polític després de set anys de forçada absència (Cucó. 1999: 187-191).

El valencianisme és un moviment, tant cultural com polític, que apareix entre el canvi de segle del XIX al XX formulat com un regionalisme moderat, però ja diferent del culturalisme arqueològic i folkloritzant que havia promogut anteriorment la societat de Lo Rat Penat. En tot cas, però, és al 1902, amb el discurs de Faustí Barberà, "De regionalisme i valenticultura", quan es fa palesa l'oposició a l'assimilació castellana i es reclama el dret de l'autogovern. Els punts essencials del valencianisme rauen, doncs, en la reivindicació d'aquest autogovern, però també en la concepció de la plurinacionalitat de l'Estat, l'exigència al voltant de la llengua pròpia i la seua dignificació i difusió social (Cucó 2012: 2).

La situació lingüística, els atacs, les discòrdies, l'autoodi i el folklore lingüístic eren fruit d'una situació anormal prolongada en moltes altres instàncies. València no tenia consciència nacional i els valencians de la ciutat desconeixen què era sentir-se part d'un país amb arrels. Les mateixes mares preferien, fins i tot, que els seus fills aprengueren el castellà. Malgrat això, l'estructuració del valencianisme polític començà en aquests moments a comportar uns certs avantatges. Tant el valencianisme d'esquerres com el de dretes van ser, ambdós, esperons d'una

---

¹ El Partit d'Unió Republicana Autonomista

² La Dreta Regional Valencianista

nova consciència nacional, que no arribà enlloc, però, a causa dels mals temps que tornaren l'any 1936 (Dolç. 1991: 800-801).

Durant el primer terç del segle XX es va incentivar un camí que començava a fer dreuera. Així doncs, les ciutats valencianes havien anat desplegant una notable activitat. És ben cert que les forces polítiques del valencianisme van tindre sempre un lloc menor i, sovint, la presència de valencianistes a les institucions públiques va dependre de coalicions electorals més àmplies. No obstant això, aquestes sempre hi van ser presents. Per tant, quan el valencianisme polític va entrar en joc, i amb forces polítiques pròpies, ja era la segona dècada del segle XX i l'espai polític ja estava definit, fet que deixà poc d'espai per a l'afiançament d'una nova força política i d'una nova cultura política (Archilés. 2008: 25-26).

En definitiva, al llarg del segle XX, i fins a arribar, de fet, a inicis del segle XXI, és l'imaginari regional (i per tant espanyol), i no l'alternativa nacionalista, el que es manté vigent i configura la identitat majoritària dels valencians i valencianes. Al mateix temps, però, el que cal destacar és que el valencianisme polític va modificar la dimensió política que es podia atribuir a la identitat dels valencians; és a dir, va mostrar que era possible polititzar aquesta identitat. Aquesta és, en definitiva, la seua màxima transcendència respecte de la tradició del regionalisme. El valencianisme polític va renéixer d'una embranzida identitària, però això no vol dir que trencara amb bona part dels trets que la identitat regional atribuïa als valencians com a col·lectiu. En realitat, una bona part dels materials culturals assumits pel valencianisme polític procedien d'un llegat previ³ (Archilés. 2008: 27).

Com bé diu Archilés (2008: 27), “el valencianisme polític podia situar-se als marges del mapa polític valencià però no semblava ser concebut com un discurs ideològic aliè a les definicions bàsiques de la identitat valenciana”. L'aspecte on el trencament va ser més evident era el de la importància política que s'atribuïa a la llengua, cosa que el regionalisme no havia volgut fer. Es va procedir, així, a una autèntica politització de la identitat etnocultural. De totes maneres, convé no menystenir el fet que el valencianisme polític va ser capaç de situar als anys trenta la qüestió autonomista en el centre de la vida política valenciana. Això, per tant, obligà a les forces polítiques majoritàries a tenir també una proposta per a oferir.

---

³ Ja fora del seu discurs històric o de la presència d'elements simbòlics.

Durant els anys de la República, l'avenç del valencianisme va ser notori, tant des del punt de vista lingüístic com des del socio-cultural i polític. En resum, durant els primers anys de la República el moviment valencianista, tot i que era un perfil encara minoritari, va començar una fase d'expansió. Des del punt de vista cultural s'havia avançat en la resolució d'una qüestió essencial com era la unificació ortogràfica gràcies a l'aprovació de les Normes de Castelló del 1932. La producció editorial en la llengua del país aconseguia, tot i el seu caràcter incipient, un grau de dignitat sense precedents. Així, a la *Taula de les Lletres Valencianes*, que havia estat l'únic òrgan de comunicació literària important, se li van sumar altres publicacions com *El Camí*, *La República de les Lletres* o *Timó*, que es van convertir en referents gràcies a les seues finalitats diverses. Així, com fa veure Cucó (2012: 5), emergia una generació una mica més sensibilitzada per la problemàtica nacional i cultural del País Valencià.

No obstant això, la marginació del valencianisme polític continuava existint. Aquesta no era resultat de la naturalesa del seu discurs, sinó que era deguda a altres problemes i, sobretot, a la vigència de l'èxit inqüestionable de la identitat regional i, per tant, de la identitat nacional espanyola (Archilés. 2008: 28).

2.2. El valencianisme polític en la premsa

A mitjans del segle XIX, el País Valencià estava sotmès econòmicament a grups molt conservadors – caciquistes –, els quals van empènyer cap a una relativa modernització, d'acord amb els interessos agraris. Tanmateix la inversió de la burgesia valenciana també va arribar a la ciutat. Aquesta mateixa burgesia també va creure important crear un corrent d'opinió favorable als seus interessos i va comprar els mitjans de comunicació que, fins aleshores, havien estat patrimoni dels liberals (Dolç. 1991: 30).

Així doncs, segons explica Dolç (1991: 31-32), mentre que a Catalunya la premsa política va néixer com a conseqüència de la politització de la Renaixença i de l'adhesió decidida a la seua causa de sectors de la dreta i de l'esquerra del país, la importància d'una premsa autòctona en la llengua del país no era tan evident al País Valencià. Per tant, les diferències del comportament col·lectiu entre valencians i catalans s'evidencien a partir de 1840-1850, ja que el País Valencià comença una trajectòria diferent que parteix de premisses també diferents. Així doncs, al llarg del XIX no va haver-hi, pràcticament, premsa valenciana "política".

Entrat el segle XX, però, naix un valencianisme polític que vol donar lloc a mitjans eficaços. Malgrat els entrebancs que això suposà, els valencianistes més progressistes es llançaren a la batalla política i, com que desitjaven una politització similar a la de Catalunya, crearen òrgans difusors de les seues idees. Aleshores neix la primera premsa política valencianista, lligada al moviment regionalista i oposat al dels conservadors ratpenatistes. La premsa del moment, doncs, es caracteritza per ser una premsa periòdica, però no diària, que constitueix un segon front informatiu (Dolç. 1991: 36).

Aquesta premsa valenciana d'aleshores té una certa incidència en la societat valenciana. Les primeres publicacions polítiques amb una certa transcendència naixen a principi del segle i continuen molt efervescentment durant els anys de la II República. Per tant, tot i que l'arrencada fou molt minsa, apareixen moltes novetats en els anys previs a la Guerra. Així, per exemple, tot i que el valencià continuà sent la llengua de molts periòdics satírics, a diferència del segle XIX, ja no s'empra únicament per a aquest tipus de publicacions (Laguna et Martínez. 2016: 544).

Segons els càlculs de Calafat sobre les obres impreses al País Valencià entre 1900 i 1936, tot excloent les produccions de menys de sis pàgines, es van editar 1.946 obres. Pel que fa a la premsa, mentre que Catalunya tenia sis diaris l'any 1932 i un munt de revistes en català, els valencians, en canvi, només tenien *El Camí*, que era el primer òrgan que els valencianistes havien aconseguit consolidar. Així, malgrat la importància del setmanari, ja que era el primer setmanari⁴ com calia i pertocava als moments que vivien, no n'hi havia més representació (Dolç. 1991: 826).

Els propis redactors d'*El Camí* tenien clar per què mancava una premsa diària regulada en català. A la seua publicació número 14 (*El Camí*, 1932, núm. 14, p. 2) deien que era “tot degut a la falta d'ambient valencianista. I a la desconeixença de la més rudimentària noció de gramàtica valenciana”. Val a dir, per tant, que la falta d'ambient valencianista era un dels fets que condicionava el sorgiment i la publicació de més mitjans de comunicació al País Valencià. La tasca que havien de fer encara era vincular valencianisme i política de masses, però, tot

---

⁴ Entenem la referència de Dolç (1991: 826) com a “el primer setmanari polític i no-cultural del País Valencià”, ja que sí que existia abans premsa literària com la de la *Taula de les lletres*.

això, era impossible sense una tasca prèvia de maduració i d'eixamplament de la llengua vernacla (Laguna et Martínez. 2016: 547).

Durant els anys finals de Primo de Rivera i del regnat d'Alfons XIII, quan la dictadura comença a fer aigües, el valencianisme reviscola. Així, tot i que, com s'ha vist, és difícil trobar-lo en la premsa diària, el valencianisme, a més de literatura, intenta fer política. Per això, apareixen alguns òrgans d'expressió durant aquests anys, com el setmanari *Avant*, dirigit per l'Agrupació Valencianista Republicana, que era la transformació d'una de les revistes literàries més importants, la *Taula de les Lletres Valencianes* (Dolç. 1991: 55). A més, n'hi ha d'altres com *El País Valencià*, un periòdic d'Esquerra Valenciana, *El Crit de la Muntanya* o *El Poble Valencià*, setmanari valencianista (Dolç. 1991: 57-64). Un altre exemple d'això és, evidentment, *El Camí* que apareix sota "la necessitat de la unió política de tots els valencians en benefici de l'interès global del País" (Laguna et Martínez: 551).

2.3. *El Camí*: Ideologia i aparició

Com explica Dolç (1991: 818), la culminació de dos processos, el de l'acord ortogràfic i el de la consolidació d'un model periodístic independent dels partits polítics, però clarament nacionalista, es donà al setmanari polític *El Camí*, publicat entre 1932 i 1934. El setmanari venia al món quan l'Estatut d'Autonomia de Catalunya es discutia a les Corts espanyoles i quan el debat sobre un possible Estatut d'Autonomia valencià cobrava significació, després de l'impuls inicial que li havien donat publicacions com *Avant* o entitats com l'Agrupació Valencianista Republicana (Laguna et Martínez. 2016: 553).

L'impulsor del setmanari va ser Joaquim Reig, un dels caps de l'economia valenciana, dretà, burgès i líder de la Unió Valencianista. L'editor fou Adolf Pizcueta, valencianista d'esquerres i promotor de l'Agrupació Valencianista Republicana. (Dolç. 1994: 151). La revista va ser dirigida, principalment, per Pizcueta, Pasqual Asins i Francesc Caballero. A més, entre els col·laboradors més notables apareixen, entre d'altres, Carles Salvador, Gómez Nadal, Martínez Ferrando, Bosc i Morata, Sanchis Guarner, Igual i Úbeda i Robert Moròder (Dolç. 1994: 152).

La seua declaració de principis és ja clara des del primer número de la revista: "*El Camí* vol ser el portaveu de l'ideal valencianista; vol reflectir el pensar i el sentir dels hòmens conscients,

fills de les nostres terres des del Cenia fins Oriola, vol ser l'expressió de la nostra cultura, per que creu que els pobles es retroben cap a l'espirit" (*El Camí*, 1932, núm. 1, p. 2).

El valencianisme, en aquell moment, estava com mai, ja que tenia representació a l'Ajuntament, en mans dels blasquistes, i *El Camí* feia d'aglutinador de les dues actituds valencianistes que es van plasmar en la creació de la minoria a l'Ajuntament (Dolç. 1991: 822). El setmanari era una veu de denuncia davant la situació marginal que el valencianisme ocupava en la societat i la seua intenció primordial era representar el moviment valencianista a través de diferents eixos. Alhora, això es reflecteix en una gran campanya iniciada per la consecució de la unitat ortogràfica i d'un Estatut d'Autonomia i per la voluntat d'aconseguir un redreçament polític i cultural al País Valencià (Dolç. 1991: 818-819). Així doncs, els redactors continuen la seua presentació de la manera següent:

Per la heterogènia procedència dels elements que l'integren, *El Camí*, serà un periòdic amplament acollidor i respectuós amb totes les opinions. Deslligat de tota mena de compromisos de partit o de grup, sols aspira a representar, en la seua varietat de matisos, el moviment valencianista. El compliment de este propòsit, suposa per part de tots els que el realisem, un sentit delicat de la convivència que no ha de consistir precisament en sacrificar les pròpies conviccions, sinó en manifestar-les de manera que no ferixquen al que no participe d'elles.

(*El Camí*, 1932, núm. 1, p. 2)

Segons Dolç (1991: 821), el moment polític semblava el més oportú i l'opinió de la redacció era tan plural com la diversitat d'opinions que s'hi recollien. Per això, es pot dir que l'ideari del setmanari era el valencianisme o el nacionalisme valencianista i pancatalanista. La lluita d'*El Camí* era per deslliurar-se'n amb la consecució d'un govern autònom. Aquesta lluita, però, com s'ha esmentat, a més de l'aspecte polític, tenia un altre flanc, el social. Volien estimular l'ús de la llengua catalana oral i escrita, fomentar l'ensenyament de la llengua a les escoles, aconseguir més mitjans en català i resoldre les qüestions lingüístiques i els problemes autonòmics amb Castelló i Alacant (Dolç. 1991: 821-822). Així doncs, el projecte que tenien a *El Camí* anava més enllà de la creació d'un òrgan d'opinió valencianista.

El setmanari és una publicació que encara concep la premsa com a òrgan i no com a eina informativa. El seu plantejament era molt ampli, ja que volien bastir una cultura nacional

valenciana. De l'ideari d'*El Camí*, Mavi Dolç (1994: 154) en destaca tres punts: el nacionalisme reivindicatiu i d'actuació, el projecte de redreçament ortogràfic i l'estimulació per a la creació d'espais comunicatius en català. Això il·lustra molt bé quines eren les opcions ideològiques del setmanari i exemplifica com ho posaven de manifest. Un exemple d'aquest fet és que la crítica literària prescindia, en les seues pàgines, de comentar llibres escrits en espanyol. No obstant això, quan apareix alguna excepció i es pot trobar algun comentari de llibres d'autors valencians escrits en espanyol, *El Camí* aprofita la crítica literària per qüestionar-hi el patriotisme dels autors.

Un altre exemple il·lustratiu que proposa Dolç (1994: 156) és el de la tria de paisatges valencians que estan inserits en l'última pàgina de cada número. El paisatge té com a finalitat presentar el món rural valencià per exaltar els valors de la seua terra i, per tant, de la seua nació.

Una altra qüestió, que encara més omplia pàgines a doll, era la importància de l'ensenyament en català a les escoles, ja que per als valencianistes era imprescindible activar la campanya a favor de les escoles en llengua catalana. Aquest punt, però, s'abordarà més endavant per la seua complexitat.

De la mateixa manera, el nom de la llengua continuava sent l'entrebanc més gran que hi havia quant a la declaració de la unitat lingüística amb la resta de Països Catalans. Per a Emili Gómez Nadal (*El Camí*, 1932, núm. 20, p. 3) calia trobar un nom que acontentés tothom, és a dir, en les seues paraules, "que ens acoble sense ferir suspicàcies". Aquest fet es mostra, per exemple, en un dels articles que publica Carles Salvador (*El Camí*, 1934, núm. 102, p. 3) comentant l'obra de Sanchis Guarnier⁵. Salvador li retreu el fet que no pren partit per a referir-se al nom de la llengua i fa ús del terme "valencià", i no "català". *El Camí* manifestava, però, en totes aquelles conferències que impartia, que, mentre es resolia el debat, calia reafirmar-se sempre en la qüestió nacional com a part de la nació catalana (Dolç. 1994: 160). Per tant, cal dir que, en aquest cas, la unitat lingüística del català no era el centre del conflicte.

Reforçant aquesta catalanitat, Eduard Martínez Ferrando, periodista i assagista de tarannà esquerrà, va escriure una sèrie d'articles a *El Camí* que van produir una llarga polèmica. Els articles van aparèixer als números 81 (*El Camí*, 1933, núm. 81, p. 1) i 82 (*El Camí*, 1933, núm.

---

⁵ *La llengua dels valencians* (1933)

82, p. 4), corresponents a les dues darreres setmanes de setembre d'aquell any 1933. El títol, “Per què me sent pancatalanista”, era ben significatiu. Josep M. Bayarri, personatge del valencianisme regionalista i espanyolista dretà, encarregat de les crítiques esportives d'*El Camí*, va contestar els articles, defensant que el pancatalanisme no era res més que l'absorció de València —entenen País Valencià— per Catalunya. La polèmica va ser llarga i aferrissada, tot i que no era aquesta la voluntat d'*El Camí*. El setmanari no deixà publicar altres articles que no fossen els dels dos polemistes citats i els de Nicolau Primitiu, president aleshores de Lo Rat-Penat, que intentà posar-hi pau (Dolç. 1994: 160).

No obstant això, l'anticatalanisme ressorgia. La intel·lectualitat valenciana se situava al voltant del moviment catalanista, però enfront d'ells hi havia els blasquistes agònics, furibundament anticatalanistes, que condemnaven una i altra vegada aquesta tendència política (Dolç. 1994: 160).

Els últims mesos de 1933, doncs, presentaven un panorama polític diferent del de l'any anterior. El CAV, Centre d'Actuació Valencianista, és presentava més feble que mai i Reig va trobar aixopluc a la Lliga Regionalista de Catalunya, que li demanà de presentar-se com a diputat a les eleccions generals de final de 1933, com a representant del País Valencia. Reig ho acceptà i hi va traure acta de diputat. Així, tot i que la dreta valencianista el va rebre com un heroi i li van retre un homenatge, el seu projecte polític havia fracassat i no trigaria a descompondre's totalment (Dolç. 1994: 161).

L'últim número d'*El Camí*, el 133, aparegué el 29 de setembre de 1934. En portada, un article de Joaquim Reig manifestava la seua dolència per la pèrdua de poder de la dreta. Així doncs, tot i que Reig s'acomiadava d'aquesta manera des d'*El Camí*, no va dir-ho explícitament. Des d'aleshores el setmanari no tornà a eixir mai més. Havia fracassat políticament. De fet, *El Camí* ja havia desistit des de feia temps del seu mestratge polític. Tanmateix, tot i la desaparició del setmanari, cal tenir present que *El Camí* havia esdevingut pràcticament una plataforma de difusió de treballs lingüístics molt importants (Dolç. 1994: 162-163).

3. EL CAMÍ: SETMANARI VALENCIANISTA

3.1. Estructura i direcció: Com a mitjà de comunicació

Dolç (1994: 151) declara que “la història d’*El Camí* és part de la història del valencianisme a la dècada dels trenta a València. *El Camí* fou la plataforma politico-periodística no satírica més important fins a la Guerra Civil al País Valencià”. El setmanari aparegué el 5 de març de 1932 i, en total, va publicar 133 números. De la mateixa manera, va deixar de fer-ho el 6 d’octubre de 1934 degut a la repressió que va patir com a conseqüència de l’enfrontament entre el Govern i els periòdics.

Encara que *El Camí* va aparèixer l’any 1932 no va ser fins al 1933 que començà a recollir-ne els primers fruits. Podríem dir que el 1933 va ser, en molts aspectes, el moment culminant dels esforços valencianistes. Políticament, el valencianisme havia aconseguit tenir un cert ressò en la societat valenciana. Culturalment, s’havien aprovat les Bases ortogràfiques, que estaven en període de difusió, i s’havia reprès la tasca de l’editorial valencianista l’Estel, que havia paralitzat l’activitat l’any 1930. Per tant, al començament de 1933, el valencianisme havia aconseguit consolidar-se com les altres opcions polítiques. Això manifestava a la redacció d’*El Camí* un cert sentiment d’eufòria (Dolç. 1994: 159).

A l’abril de 1933 es va celebrar el primer aniversari d’*El Camí*. Tot un símptoma d’esperança. Reig, Pizcueta, Emili Gómez Nadal i Carles Salvador presidiren la celebració acompanyats de Nicolau Primitiu, president de Lo Rat-Penat i d’altres valencianistes representatius (Dolç. 1994: 160). *El Camí* consolidava així el model ortogràfic aprovat, però sense deixar de banda les apologies de la conscienciació lingüística.

Com ja s’ha esmentat abans, Joaquim Reig va ser l’impulsor i qui tenia els mitjans econòmics per patentar-ho i Adolf Pizcueta, l’editor. El setmanari eixia cada dissabte i al llarg de sis pàgines resumia els aspectes més importants de la setmana, tant aspectes d’actualitat local, com estatal i estrangera.

El Camí era un setmanari molt senzill, de compaginació lineal i que utilitzava uns recursos tipogràfics molt simples. En general no s’hi poden trobar més de dues famílies de lletres.

Aquesta simplicitat es manifesta també en altres aspectes formals. Els títols, per exemple, es caracteritzen per ser bàsicament referencials i perquè gairebé mai no trenquen les columnes, excepte amb la inserció d'alguna fotografia puntual. De dibuixos o il·lustracions, no n'apareixen gaires tampoc. Els pocs ornaments icònics són d'escassa qualitat i moltes vegades es tracta només d'emblemes i/o escuts d'associacions culturals i polítiques, sempre valencianistes. Les informacions, doncs, apareixen a una columna i van composades com una tirallonga (Dolç. 1994: 156).

A més, predomina l'empremta textual i formalment és força monòton, ja que té poca grapa, la qual cosa confirma que estava fet amb pocs mitjans i no gaire professionalitzats. Els articles són bàsicament interpretatius, però els temes estan tractats amb un relatiu aprofundiment. El setmanari es presenta com un mitjà de caràcter popular, seriós i amb una funció instructiva. En canvi, el lector d'*El Camí* no podia ser, sinó, valencianista convençut, perquè d'altra manera el setmanari hauria resultat ensopit, quant a la forma i quant al contingut. Tenint en compte aquest públic a qui anava destinat el setmanari i que disposaven de més de tres mil subscriptors es pot deduir que la tirada no superava els cinc mil exemplars (Dolç. 1994: 157).

Com explica Dolç (1994: 157), *El Camí* es venia a molts quioscos centrals de València i a un de Castelló. Cal esmentar també que els redactors se serveixen de certs recursos per a conformar una cosmovisió valencianista. No sols és significatiu el nom del setmanari *El Camí*, sinó també altres títols de les seccions, com “Fent camí”, “Parleu valencià”, “Punys de seny” o “Pebre roig valencianista⁶”, entre altres.

La distribució era aproximadament com segueix: la primera plana, d'opinió sobre qüestions de política estatal o valenciana i de vegades internacional; la segona amb dues seccions més o menys fixes, “Fent camí”, que tractava de qüestions relacionades amb el valencianisme, i “Llegint periòdics”, on es recollien algunes informacions d'interès nacionalista aparegudes en altres publicacions; la tercera plana es dedicava gairebé monogràficament a la història i cultura tradicional valenciana amb un apartat de lletres; la quarta contenia la crítica cinematogràfica, també amb les lliçons gramaticals de Carles Salvador i algun article doctrinari; la cinquena amb una secció assagística d'Enric Soler i Godes, “Punts de seny”, crítica teatral i convocatòries; la sisena, i última, portava articles de fons, notes internacionals, sobretot

---

⁶ Apartat dedicat a donar consignes d'actuació.

relacionades amb estats minoritaris i minoritzats i, curiosament, era en aquesta pàgina on apareixien, gairebé fins al final de la seua publicació, el número d'ordre del setmanari, la data i el preu (Dolç. 1994: 152-153).

Pel que fa a la llengua i l'estil, el model ortogràfic d'*El Camí* va servir com a base l'aprovació de les Normes de Castelló. Per tant, es caracteritzà per seguir l'ortografia aprovada l'any 1913 per l'Institut d'Estudis Catalans, però amb variacions. Així doncs, la morfologia era valenciana: finals del present d'indicatiu amb *-e*, del subjuntiu amb *-a* i formes incoatives dels verbs de la 3ª conjugació sense l'increment *-eix*. La sintaxi i el lèxic es ressentien de la interferència lingüística amb el castellà, perquè les lliçons de Fabra encara no eren prou conegudes entre els intel·lectuals valencians. Es caracteritzà també per admetre i preferir alguns dialectalismes lèxics. Per exemple, utilitzaven mots com *aixina*, *nosatres*, etc. Al costat d'aquests casos, però, en podem trobar d'altres que s'allunyaven del valencià central per aproximar-se més aviat al català estàndard (Dolç. 1994: 158).

Quant a l'ortografia, hi havia només una característica destacable, no s'admetia l'ús del sufix *-itzar*, tot i que van haver-hi alguns escriptors que defensaren en les planes d'*El Camí* l'interès a adoptar aquesta grafia proposada públicament per Fabra després de la publicació de les Normes de 1913 (Dolç. 1994: 158). Així, altres característiques del model lingüístic que s'allunyaven de les de l'IEC eren l'ús de l'article *lo* amb valor neutre i dialectalismes com *atre*, *pendre*, *este* o *eixe*, etc.

Com ja s'ha explicat abans, *El Camí* va fer una tasca de difusió de molts ideals nacionalistes, polítics, lingüístics, etc. i això influí en el to del setmanari, que era, particularment, propagandístic i doctrinari. Per tant, quant als gèneres periodístics que *El Camí* difonia, s'ha de destacar l'article d'opinió, la notícia amb forta orientació ideològica, la crítica teatral, d'esports, d'art o cinematogràfica, la ressenya literària i la transcripció de textos narratius en català. Alhora, no hi ha reportatges ni entrevistes, un símptoma de l'escassa professionalització dels que hi escrivien. Cal aclarir que hi ha un apartat titulat "Reportatges d'actualitat", però que normalment conformava una espècie de crònica històrica acolorida amb unes notes d'actualitat (Dolç. 1994: 158).

Per tant, com diu Dolç (1994: 163-164), "*El Camí* es dirigeix al públic valencià amb un to més aviat pedagògic i analitza des del punt de vista nacionalista tots els fenòmens de massa que

constituïen l'interès de la societat valenciana petitburguesa: el teatre, el cinema, l'art, els esports i també la política local, estatal i internacional. En aquest sentit, *El Camí* superava relativament el localisme estricte i es presentava com un setmanari multitemàtic i popular. Per això, esdevé el portaveu de la societat valenciana autonomista que per fi sent la necessitat de superar la subordinació política i lingüístico-cultural”.

3.2. Anàlisi

Si fem una recopilació de la informació exposada fins ara, podem dir que la intenció d'*El Camí* era, en primera instància, representar el moviment valencianista. A més, les qüestions lingüístiques també preocupaven ostensiblement els redactors d'*El Camí*. Això, es trasllueix en una gran campanya iniciada per la consecució d'un Estatut d'Autonomia, la unitat ortogràfica i el redreçament del País Valencià. La lluita, doncs, no era només política, sinó que també tenia el seu vessant social.

D'aquesta manera, les preocupacions que tenien aquests valencians apareixen dividides en diferents eixos temàtics que es repeteixen al llarg dels anys i també de les seues publicacions a *El Camí*. Aquestes són, fonamentalment, el nacionalisme i l'Estatut, el model i la ideologia lingüística i el model pedagògic. Per tant, aquesta serà la manera com es recollirà i s'estructurarà la informació en els apartats següents.

3.2.1. Nacionalisme i Estatut d'autonomia

En la seua presentació, *El Camí* exposa que comença a treballar per tal d'obtenir una victòria i perquè confia en el “redreçament del nostre poble” (*El Camí*, 1932, núm. 1, p. 2). L'ideari ideològic del setmanari era, com s'ha explicat, el valencianisme o nacionalisme valencianista i pancatalanista. La seua lluita era per tal de deslliurar-se'n amb la consecució d'un govern autònom. I, per tant, en el seu programa pretenien mostrar la representació del seu ideal, en un moment polític, com era el panorama republicà, que semblava més oportú que l'anterior.

La seua actitud es manifestava d'aquesta manera en els tipus d'articles que publicaven. Tanmateix, no és una actitud només política, sinó que es pot entreveure a través dels números que és el que volen aconseguir amb l'autonomia. Al primer setmanari, Carles Salvador ja publicava un article on deixava veure quin era un dels punts claus que demanava el

valencianisme contemporani: l'ensenyament en valencià. De la mateixa manera com ho demana Catalunya, Salvador fa palesa la necessitat d'uns centres d'ensenyament que formen estudiants valencianistes que “propaguen i irradien els nostres drets com a ciutadans i com a poble” (*El Camí*, 1932, núm. 1, p. 6).

Tot i que hi ha un rerefons lingüístic en la demanda de l'Estatut, es pot centrar l'atenció també en el debat polític dels anys de la República i l'ambient de protesta. L'Estatut no és només un conjunt de lleis o la norma d'una comunitat, sinó que com expressa Miquel Duran (*El Camí*, 1932, núm. 7, p. 3), l'autonomia i el regionalisme suposa el reconeixement de la personalitat i la sobirania i el sentiment nacional, diferent del de l'Estat. Amb l'aprovació d'aquest Estatut a Catalunya, per exemple, es retornà la categoria d'Estat i es confirmà aquest reconeixement d'una manera directa. És això a tot el que aspira el valencianisme; al “reconeixement de la seua personalitat reial, la llibertat, la grandesa i l'esdevenidor esplèndid de la terra” que abans ja existia per si mateix.

Al seu torn, en un dels números d'*El Camí*, Badenas (*El Camí*, 1932, núm. 9, p. 3) es pregunta que “si l'autonomia és la facultat de qualsevol organisme d'administrar-se per si mateix, sense subjectar-se a altres lleis més que les que ell dicte, que són totes amb arreglo a les seues proporcions econòmiques, per què ens entossudim en voler legislar per a tots, quan cada regió és distinta?” Sobre la qüestió, Badenas opina que “si l'Estat per a ser democràtic té que apoiar-se en municipis lliures, principi consagrat per la ciència política, té oportuna aplicació en lo que propugnem els valencians. Els municipis han de tindre aquella dignitat, aquells mitjos i aquell rang que els ha arrebatat una concepció centralista absurda, envenenant-lo més la intromissió governativa”.

Són múltiples els articles que dedica el setmanari a parlar de l'Estatut valencià. Així deixen clar, però, que no demanen l'Estatut “ni per conveniència ni per càlcul, sinó per idealitat. I en este moment en què es va a plantejar el problema de la [nostra] autonomia, ens semblen extemporànies les actituds dels que ho convertixen tot en una plataforma i en un simulacre” (*El Camí*, 1932, núm. 12, p. 2). La qüestió va traspasar el problema d'identitat i autonomia i ja no només afectava l'àmbit polític. Aquesta identitat que reclamaven inclou moltes altres preocupacions a dintre, com ara les qüestions lingüístiques que presentava Salvador en l'article abans esmentat.

Per als redactors d'*El Camí*, l'Estatut és una qüestió de nacionalisme pur i dur. Els preocupa també en excés la paradoxalitat que té l'autonomia valenciana, ja que tots els partits polítics són autonomistes, en la teoria, però en la pràctica tot això no és més que fruit d'una proposta electoral que no té efectes després a la realitat, com explica Pere Cardona (*El Camí*, 1932, núm. 17, p. 3). Al número 32, s'explica com la política valenciana del moment és "tot patriotisme, tot dignitat cívica, tot eficàcia, i més encara, pensament i sentiment solidari, prometedor de conseqüències més plenes i més riques" (*El Camí*, 1932, núm. 32, p. 1-2). L'autonomia sembla no ser més que un nacionalisme efervescent. És per això que a l'octubre del 1932 demanen una reunió de les forces polítiques per tal d'obtenir el govern propi.

Aquest impuls i desig de reclamar l'autogovern deriva de la voluntat d'aconseguir una igualtat jurídica i política en el seu territori, una revifalla de la cultura i la història pròpies del territori, que forma part de l'antiga Corona d'Aragó, i també de la llengua pròpia. Com diu J. Mig (*El Camí*, 1933, núm. 47, p. 4), molts dels factors són "d'indole moral i econòmica". És fonamental "fer i pensar en valencià" com explica Ricard Garcia, però també en temes econòmics, perquè hi ha problemes, com el del mercat de la taronja, que no passen fora del País Valencià (*El Camí*, 1933, núm. 62, p. 1). Per tant, la reivindicació de l'Estatut d'autonomia no només passa per ser un tema polític, sinó que veiem que va més enllà.

Malgrat tot, cal fer palesa també que no és un problema només valencià, sinó que els articles del setmanari estan plens de referències a l'Estatut català del 1932 i al problema nacional que tenen altres pobles com el d'Euskadi, que veuen la solució als seus problemes en aquest Estatut.

3.2.2. Ideologia lingüística i model lingüístic

Tal com s'esmentava anteriorment, doncs, és evident que el desig d'autonomia va més enllà de la qüestió d'autogovern i una de les preocupacions del setmanari *El Camí* era el rerefons i la ideologia lingüística que hi convivia entre la ciutadania del País Valencià, a causa dels prejudicis cap a la llengua pròpia.

En primer lloc, abans de parlar de model de llengua, cal abordar tota aquesta problemàtica lingüística que havien detectat també els redactors d'*El Camí*. Al setmanari, la unitat lingüística dels Països Catalans semblava ser proclamada per tot arreu, tot i que, com ja s'ha explicat anteriorment, el nom de la llengua encara suposava un gran entrebanc. Així, tot i que no

s'amagaren mai de la denominació "llengua catalana", continuaren utilitzant el terme "llengua valenciana", en moltes ocasions, per a designar la seua parla. No obstant això, sempre es deixa constància que el setmanari servia de plataforma de denúncia contra els atacs que els espanyolistes llançaven contra la llengua parlada al País Valencià (Dolç, 1991: 825), més enllà de l'onomàstica que empraren per a anomenar-la. A més, al número 9 (*El Camí*, 1932, núm. 9, p. 1) van publicar, fins i tot, en primera plana, un mapa dels Països Catalans per a donar a conèixer dades sobre l'extensió lingüística del català i reconèixer la seua unitat.

Tot i que el valencianisme polític estava intentant fer forat, la situació lingüística durant els anys de la República continuava sent esgarrifosa. El rebuig i la reticència a parlar català fora de l'àmbit privat es manifestava de manera inconscient. Per això, *El Camí* era el primer setmanari, polític, que s'intentava consolidar, tot i la manca d'aquest clima valencianista i les poques eines que tenien a l'hora de difondre la seua tasca.

A *El Camí*, personatges com Francesc Caballero, que signava com a Daniel Tossal, Navarro i Borràs o Carles Salvador s'aboquen a la campanya per la normativització, per tal d'intentar emplenar els buits normatius que hi havia. Com explica Dolç (1991: 837), era el millor moment per a dur a terme la iniciativa perquè era el moment en què els valencianistes es trobaven més forts que mai. Així, tot i que en les primeres instàncies no s'acabà de convèncer de la urgència de la normativització, els valencianistes més actius aprofitaren l'espai d'*El Camí* per defensar les seues propostes.

El setmanari no només difonia un model de llengua amb els escrits, sinó que aprofitava una gran part de les pàgines del seu vehicle per raonar i explicar al lector el perquè de cada tria. Així, apareixen seccions dedicades a "Notes gramaticals", a "Cursets d'ortografia" i "Cursets de morfologia" i a moltes altres propostes, com la de "Parlem bé!". L'objectiu sempre era, però, l'ús i el bon ús de la llengua.

Un dels debats que va sorgir entorn de la normativització de la llengua va ser la polèmica literària sobre el valencià escrit, és a dir, sobre si aquest havia de seguir les Normes de l'IEC o les del valencià popular. Així, sorgiren molts articles al voltant de la qüestió. En els primers números, Carles Salvador publicà el següent:

Hi ha un escriptor que posseeix una teoria castissa que, enarbolada com un banderí servix per a cobrir vergonyes i per anar pel camí ample de la comoditat. La tal teoria fa poc més o manco: “El nostre poble no està actualment avesat a la seua llengua escrita. Jo dec escriure de cara al poble. Presentaré el meu valencià ortografiat popularment [...] Si el poble, en absolut, ha de donar normes als literaris, estos es voran arrossegats per la corrupció del llenguatge popular actual. I la tasca a fer és tota altra: educativa, depuradora”

(*El Camí*, 1932, núm. 10, p. 3)

Alhora, Mavi Dolç (1991: 838) també recull opinions com la de Francesc Caballero, que va iniciar una croada contra la parla vulgar elevada al registre literari, ja que el deure primordial d'un bon valencianista era la depuració i el conreu de la llengua; primer s'havia de parlar a la llar i, després, calia aprendre a escriure correctament amb ortografia genuïna, “perquè el ver valencianista no s'havia de limitar a parlar, sinó a depurar també la fonètica”. Per això calia també que el llenguatge teatral es depurara, que l'autor rebutjara els barbarismes i posara en circulació paraules que havien quedat del tot en l'oblit (*El Camí*, 1932, núm. 35, p. 4). El bon valencianista havia de fer per recuperar les paraules més antigues i els que vivien als pobles havien de col·leccionar paraules del seu entorn per a quan calguera fer un diccionari general (*El Camí*, 1933, núm. 52, p. 1).

A la publicació número 27 (*El Camí*, 1932, núm. 27, p. 1), Caballero diu així: “Una de les més absurdes pretensions dels que, per manca d'afició a l'estudi [...], volen desnaturalisar nostre idioma és la de que este siga escrit d'acord amb les lleis ortogràfiques d'una llengua estranya a la nostra. Aleguen que així seria més fàcil per a tots, ja que el desconeixement de la ortografia genuïnament valenciana els cohibeix i impulsa a escriure segons les normes que, encara que no per a aplicar al valencià, aprengueren en l'escola. Es dir, que s'esgrimix la ignorància com a suprema raó”. Per tant, és cert que *El Camí* recollia aquesta idea, majoritàriament, i defensava la idea de Caballero sobre que paga la pena “l'esforç que suposa l'estudi de les grafies valencianes”.

Al març de 1933, *El Camí* anuncia, com a mesura per reforçar la unificació ortogràfica, la publicació de les bases ortogràfiques seguides del Vocabulari ortogràfic de Carles Salvador: “[...] A este efecte s'inserten les bases ortogràfiques unificadores i es publica este vocabulari a elles adaptat [...] I no res més sinó demanar la cooperació entusiasta del nostre poble en esta

obra de depuració, de dignificació, d'estilització de la llengua vernàcula, manifestació la més autèntica del seu esperit i del seu propi geni" (*El Camí*, 1933, núm. 53, p. 1). Les Normes Ortogràfiques de Castelló signifiquen, doncs, l'acceptació de la unitat lingüística i de la pertinença del valencià a la llengua catalana i l'acceptació, també, de les Normes de l'IEC, amb les variacions pertinents que ja s'han esmentat abans a l'apartat de "Llengua i estil".

El Camí consolidava així el model ortogràfic aprovat, però sense deixar de banda la publicació de les apologies per la conscienciació lingüística. Era, doncs, el nou objectiu lingüístic d'*El Camí*, aconseguir un canvi d'actitud lingüística entre els valencians (Dolç. 1991: 875).

A partir del número 17 d'*El Camí*, s'inicien una sèrie d'articles que, sota el nom de "Foment de la Parla Valenciana", cerquen de trobar un espai per a la creació d'una institució amb capacitat decisòria per difondre unes normes ortogràfiques⁷ vàlides i consensuades. Amb aquesta publicació, Enric Navarro i Borràs construeix una mena de "gabinet d'ús de la llengua" (Dolç. 1991: 841). Això neix no només del desig de normativització, sinó de la necessitat dels redactors de buscar suport per al foment de la normalització lingüística, en tant que el problema valencià, a banda de normatiu, era també un problema de normalització i d'ús de la llengua.

Com explica Dolç (1991: 842), l'objectiu de Navarro i Borràs era eixir als pobles i buscar adeptes a la normalització. La Societat Castellonenca de Cultura feia, en aquest aspecte, una tasca significativa i el Centre de Cultura Valenciana estava d'acord en posar-s'hi, però calia suport també dels mestres nacionalistes, fomentar la retolació de cartells en valencià, etc. En un altre sentit, el que es demanava era que calia superar els tòpics lingüístics diglòssics.

Així doncs, tots aquells que s'apel·laven sota el nom de "Foment de la Parla Valenciana" es definien com una "entitat coordinadora de les actuacions valencianistes, en tota la Regió, que tinguen per norma el decor, la defensa i la difusió de la llengua valenciana, sense caràcter confessional o polític de partit" (Dolç. 1991: 849). El mateix setmanari ho descriu com una entitat que surt de la necessitat de trobar solucions per a la situació del valencianisme. Remarquen, però, en la mateixa presentació del recurs, que aquesta entitat hauria d'ocupar-se, com a propostes més generals, "preferentment de la població infantil", d'unificar l'ortografia i

---

⁷ Les Normes de Castelló de 1932

de fer el Diccionari General Valencià. Tot i això, també oferia altres serveis com la redacció correcta de títols i escrits en valencià (*El Camí*, 1932, núm. 17, p. 1).

D'aquesta manera, davant de la necessitat d'ensenyar a escriure i parlar la llengua baix uns criteris, va sorgir una secció amb el nom "Parlem bé!". Francesc Caballero, al 1933, responia davant d'aquesta voluntat:

Lluny de nosaltres negar que es pot escriure nostra llengua usant de manera preferent aquelles formes típiques valencianes solament usades dins l'àrea del País Valencià. Eixe és el criteri dominant entre els que fem *El Camí* (...). Però heu de tindre en compte, per atra banda, que per al públic que desconeix nostre llenguatge culte, tan estranyes són estes formes exclusivament valencianes que diem, com les atres perteneixents al fons de l'idioma total. Tot és qüestió de preparació, i massa compendreu que la ignorància no pot tindre vot en estos assumptes (...). No oblide ningú que als que redactem estes fulles tenim posat tot nostre deler en que els valencians coneguen i estimen el nostre País Valencià amb preferència a tot atre poble, es diga com es vullga. Per això tenim un interès especial en emprar un lèxic genuïnament valencià. Però així i tot no podem desconèixer la realitat.

(*El Camí*, 1933, núm. 75, p. 4).

Ferran Valentí ja deixava clar al desembre del 1932 que la qüestió de la llengua no era una qüestió que es poguera plantejar, sinó que, ja més aviat, era un fet. En les campanyes d'enaltiment de la llengua, sempre s'abusava de certes frases fetes i tòpics que l'autor considerava que endarrerien la concepció de la llengua. Però era també la idea tòpica que s'havia creat i anava estenent-se entre els valencians la que formava un impediment real per a emprar la llengua del seu territori. Així, Valentí explica que:

Tot i això, és també una tragèdia la del que es posa al costat ja tard; perquè aquell que s'ha passat la vida pensant que la llengua que sentia parlar al poble valencià era un baix "dialecte" del qual havia de fugir per inútil, es troba que si haguera estudiat esta llengua, potser tindria recorregut tres quarts d'*El Camí* per a posseir aquella atra modalitat que oïa parlar en els carrers de Barcelona. Llavors ve el cas de recordar-se'n i diu: *Ah, sí, sí, l'entenc, però el parle molt malament*, i no gosa obrir la boca.

(*El Camí*, 1932, núm. 40, p. 2).

3.2.3. Model pedagògic

Lligat a una de les voluntats de normativització que s'esmentaven anteriorment, cal veure com el tema de l'educació preocupava fortament els redactors d'*El Camí* i a la població valenciana, ja que era el mitjà per a apropar-se a les noves generacions. És evident que l'etapa de formació va lligada als futurs ciutadans i el que podien aconseguir amb això era formar un jovent compromès amb la tasca valencianista. És, per aquest motiu, que la major part dels articles van destinats a intentar resoldre aquesta qüestió i donar eines, sobretot, als mestres, per treballar-hi insistentment.

El segle XIX és el període en el qual es configuren els sistemes educatius moderns. A l'Estat espanyol l'educació és considerada assumpte d'Estat, ja que si es volen formar ciutadans ha de ser l'Estat qui els forme. Per això, la importància de buscar una educació cívica per modernitzar el sistema és tan gran (Agulló. 2016: 485). Així doncs, el País Valencià es veurà immers en una dinàmica de la formació d'un estat centralista i uniformador, al qual li calia, realment, una educació nacional que fomentara la seua cohesió interna. Tot plegat, coincidí en el seu temps la implantació del sistema educatiu amb la Renaixença, que augmentà la consciència de respecte i estima cap a la llengua (Agulló. 2016: 487). No obstant això, el salt es produeix més aviat a començaments del segle XX, quan apareix un fort enriquiment a causa del debat pedagògic que surt gràcies a la difusió d'idees i el sorgiment de noves propostes educatives (Agulló. 2016: 487).

Continuant amb aquesta perspectiva educativa, com explica Zurriaga (2016: 268), els mestres valencianistes dels anys trenta van mostrar com la vida de l'entorn entrava i sortia de l'escola, com emergia el nou model d'escola oberta al món pròxim, a les experiències d'observació i experimentació dels xiquets, a la cultura, a la ciència i a la llengua del poble... Tot va prenent forma mitjançant el pensament i l'expressió lliure dels infants, però també entre les famílies hi ha un pacte, un acord, com un pas més en l'educació, que permet iniciar, fora de l'horari escolar, l'ensenyament del valencià i en valencià.

La transformació material de les escoles va ser important, però les polítiques destinades a la formació del magisteri són les que millors caracteritzen el projecte renovador i social republicà, tot tenint present una concepció global que inclou la inicial, la continua i els processos de selecció de les implantacions de nous plans d'aplicació de l'ensenyament (Agulló. 2016: 498).

3.2.3.1. La figura de Carles Salvador

Abans de parlar de competències de l'ensenyament, cal fer esment d'una de les figures cabdals i decisives en l'avenç i la potenciació de l'ensenyament del valencià a les escoles: Carles Salvador.

L'escriptor, gramàtic i mestre va viure durant la primera meitat del segle XX (1893-1955) a València. La seua tasca fou molt important perquè buscà en tot moment la cooperació entre els mestres a l'hora de dissenyar un model d'escola on la llengua esdevinguera l'eix de l'educació. No només això, sinó que també destacà per la seua feina com a normativitzador de la llengua i com a col·laborador i divulgador de l'aprenentatge a través d'òrgans públics com la *Taula de les Lletres Valencianes*, *La República de les Lletres* o *El Camí* (Zurriaga. 2016: 259-263). En definitiva, sempre estigué al servei de l'obra d'alfabetitzar els valencians en la seua llengua a partir d'una didàctica i uns models que seguien els de la pedagogia europea del moment.

Un dels moments claus en la seua formació és l'any 1923 quan, a l'Escola d'Estiu de Catalunya, Carles Salvador coneix Fabra i estableix amb ell un lligam que li serveix per redactar normes i solucions gramaticals que requeriria el parlar dels valencians (Zurriaga. 2016: 263). Així, també se li facilita l'acostament a l'alfabetització que volia aconseguir del poble valencià. Com explica Pitarch (277), no solament fou valedor fonamental de la normativització de la llengua nacional del País Valencià i de les Normes de Castelló, sinó que també va posar al servei d'aquesta tasca, com ja s'ha esmentat, la seua obra literària, diversa i prolífica.

Salvador començà sent un mestre rural a l'escola de Benassal, però a partir del 1935 canvià la seua tasca al traslladar-me com a mestre a Benimaclet. Allí va conèixer els grans canvis que el govern republicà havia posat en pràctica i el creixement de les escoles i la formació dels mestres que havia potenciat (Agulló. 2016: 497). El valencià va utilitzar la plataforma del Centre d'Actuació Valencianista i *El Camí* per intentar dur a terme la iniciativa associativa dels altres mestres, així com també feia difusió d'experiències pedagògiques i proposà associacions com la dels "Mestres Valencians" i la de la "Protectora de l'Ensenyança Valenciana" (Laguna et Martínez. 2016: 560), que havia creat el 1921. Així, també creà una editorial, biblioteques circulants, llibres, subvencions per a escoles en valencià, etc. (Zurriaga. 2016: 271).

El seu objectiu, doncs, era mantenir el compromís cap a la vindicació i l'impuls dels seus ideals civils, culturals i nacionals. Per tant, no abandonà en vida la seua tasca i així es pot comprovar en tots els seus treballs, que serviren d'inspiració i de model per a molts altres mestres, apassionats i enamorats de la llengua i del seu poble.

3.2.3.2. L'escolarització i el decret de bilingüisme

Durant els anys de la II República, es poden observar diferents avenços pel que fa a la concepció de l'ensenyament i les seues lleis. Així, pel que fa a la llengua, la Constitució reconeixia el dret al bilingüisme (art. 50) i a un estatut especial de l'ensenyament en les regions autònomes. D'aquesta manera, la nova legislació va permetre reprendre les empremtes anteriors cap a la valencianització de la societat, i també de l'ensenyament (Agulló. 2016: 500). A les comarques valencianes es reprèn la demanda d'una escola en la llengua pròpia, que es veurà afavorida per la signatura de les Normes de Castelló de 1932, segons la normativa fabriana, cosa que permetia una normalització lingüística i la seua incorporació com a vehicle d'ensenyament. No obstant això, malgrat l'infatigable treball d'una minoria força conscienciada de treballadors de l'ensenyament, no es coneix, encara, cap exemple contrastat d'escola en valencià (Agulló. 2008: 127).

A Catalunya, el Decret del 29 d'abril de 1931, impulsat pel ministre Marcel·lí Domingo, va disposar que en les escoles maternals, de pàrvuls i primària s'hi havia d'ensenyar només en la llengua materna de l'alumne, una mesura que representava una extensió del català al sistema educatiu. En canvi, tot i que al País Valencià la corporació municipal adreçava "una petició al Govern de la República per a que lo mateix que ha fet en Catalunya, i en altres regions, se faça extensiu a les escoles valencianes el decret sobre bilingüisme per les raons que l'han motivat", la resposta del Ministeri fou negativa en tots dos casos, amb el pretext que ni a les Illes ni al País Valencià hi havia "entitats culturals solvents" que "preparessen la implantació" del Decret (Escribano: 2015: 95-96).

Per això, tot i les propostes, el camí per aconseguir una escola valenciana va ser més complicat del que semblava. Així, figures cabdals com la del mestre Carles Salvador van ser imprescindibles en tot aquest procés. Salvador volia que les competències que l'Estatut català li donà a la Generalitat en matèria educativa les incorporara el País Valencià amb prestesa, de manera que "els fills dels valencianistes" pogueren estudiar des de la primària fins a la

universitat en la seua llengua (Laguna i Martínez. 2016: 555). Així, trobem una gran quantitat d'articles que es vinculen a aquesta demanda.

Amb tot, una de les gran aportacions del moment va ser la publicació d'*El Camí*, ja que, a partir dels seus articles de premsa, el setmanari va començar a donar molta importància a l'ensenyament i va desenvolupar unes seccions que eren un exemple per a compartir i difondre l'experiència pedagògica i valencianista.

Una de les entitats lingüístiques més potents que participava en el setmanari, com era el "Foment de la Parla Valenciana", compromès com estava amb la tasca educativa, va crear diferents columnes, com ara la del "Butlletí dels Mestres". Aquesta es publicava cada quinze dies i, com a orde pedagògic, tractava els afers dels mestres que havien d'incorporar el valencià com a llengua vehicular a l'escola. Una de les tasques d'*El Camí* era propagar i defensar la necessitat pedagògica i patriòtica de l'ensenyament escolar en la llengua materna de l'infant. Per això aquests articles servien per a facilitar mètodes, procediments, plans i materials escolars; redactar, editar i utilitzar el material d'ensenyament addicional en llengua materna; cursar i professar cursos en valencià; col·laborar en revistes del país i en treballs en valencià, etc. (*El Camí*, 1932, núm. 32, p. 4).

D'aquesta manera van sorgir també altres eines fora de l'escola com la de l'ensenyament de la lectura i l'escriptura per correspondència a través d'*El Camí*. El setmanari contava amb el suport dels partits valencianistes i l'empenta del Centre d'Actuació Valencianista. Així, una de les empreses més exitoses del CAV va ser la publicació mensual de contes infantils en català, que es recollien també en *El Camí* a la "Secció de mestres" (Dolç. 1991: 829). Fins i tot, *El Camí* (1933, núm. 93, p. 5) va obrir un Concurs de contes, reportatges i articles literaris, per a mostrar tot allò que s'estava escrivint en català. El seu objectiu era sistematitzar la tasca del conreu de la llengua a l'escola fent que els alumnes escrivien en la seua llengua. Alguns exemples es poden trobar als números 48 (*El Camí*, 1933, núm. 48, p. 1) o 53 (*El Camí*, 1933, núm. 53, p. 3):

En esta secció d'*El Camí* anirem donant compte de la tasca que a este respecte vagen fent els nostres companys que, segons lo acordat, ens remitixquen els treballets escolar per a anar acoplant-los.

El Centre d'Actuació Valencianista també regulava "l'Associació de Mestres Valencians", que tenia per objectiu la lluita pedagògica pels drets de l'infant, la valencianització de l'ensenyança i la cooficialitat de l'idioma valencià. Així, tenien com a proposta crear diferents activitats com "Cursets de Llengua, Història i Geografia valenciana", "Converses Pedagògiques", "Cursets de perfeccionament", etc. Però, "mentre açò arriba", el mitjà d'enllaç amb aquestes propostes serien el setmanari *El Camí* i el CAV (*El Camí*, 1933, núm. 91, p. 5).

El Camí, però, no només publicà articles sobre l'ensenyament, la pedagogia a les aules i els debats sobre això, sinó que, a més, adreçà cursos per a alfabetitzar a la població i també als mestres que impartien docència. Així van néixer les "Notes gramaticals" al número 7 (*El Camí*, 1932, núm. 7, p. 3), que esdevingueren més endavant, al 39 (*El Camí*, 1932, núm. 39, p. 3), "Curset d'ortografia", com a promotores de la unificació dels criteris lingüístics del valencià.

Sobre l'escola, com bé ja explica Jordi Valor (*El Camí*, 1932, núm. 6, p. 5), "la que propugna la Constitució espanyola és la que té d'acabar amb esta fatal anomalia". Aquesta anomalia a la qual es fa referència és al fet de la deixadesa de l'escola valenciana pel que respecta a la llengua i a la cultura. És imprescindible, per a ell, que els nens s'incorporen a l'escola a partir de la llengua, geografia i història de la seua terra.

Així doncs, es pot fer un tast de tot això a través dels articles de premsa que inclouen com a tema l'ensenyament de la llengua materna i de la seua cultura i història. Xavier Pallarés (*El Camí*, 1932, núm. 37, p. 5), un dels redactors del setmanari, i mestre, explica que "cap infant de sis, set, alguns huit i fins de nou anys, si no els explique les lliçons en valencià, després d'haver-les explicat en castellà, no m'entenen". El que demanen des del setmanari, doncs, és el mateix que han aconseguit els catalans; tindre l'ensenyament en les seues escoles, en la seua llengua pròpia, el català.

Aleshores, es pot veure que no és només una qüestió d'ensenyament, sinó també d'autonomia. Els autors d'*El Camí* culpen València de la manca d'ambient valencianista, perquè tenen d'exemple els catalans. El mateix Pallarés escriu més avant, al número 41 (1932, p. 5), que "si València no té, hui, Estatut i no té – que és més famós encara que l'Estatut – l'ensenyament en valencià per als seus infants, és culpa dels que sent fills d'ella l'han abandonat".

D'aquesta manera, l'escola es convertia mica en mica en el lloc de reivindicació i de renovació dels drets. Per això, els esforços d'*El Camí* es dirigien tots cap a la necessitat de ser lliure a través de l'esperança que suposava l'escola, ja que era el camp on es dirigien actualment les preocupacions de tots els valencianistes. L'ensenyament del valencià era una manera d'incorporar el sentiment per la llengua i la cultura ja des de les primeres etapes dels infants.

Així, es publiquen articles que remarquen aquests fets: “Ja els mestres saben lo costosa que és l'ensenyança donada amb llengua que ni l'entenen, ni la comprenen bé fins a l'escola, els xiquets que parlen valencià, degut a ser atra la que mamen; els fruits de lo que es podria fer emprant la nostra llengua, la materna, no es farien esperar” (*El Camí*, 1933, núm. 65, p. 1).

Aquest problema de la llengua, segons Robert Moròder (*El Camí*, 1933, núm. 66, p. 3), és molt important i té greus conseqüències relacionades amb l'abandonament escolar. Així, l'autor exposa que la pèrdua de l'infant durant el transcurs de la seua formació a causa de la llengua vehicular de l'aula fa que alguns alumnes no avancen i els pares els hagen de traure de l'escola. Per això, per a ells, era tan important ser els protectors de la llengua a l'etapa educativa, perquè també l'abandonament escolar no ajudava a l'alfabetització que tot seguit s'havien proposat d'aconseguir.

La qüestió del bilingüisme també afectava dins les aules. Tota aquesta renovació de l'ensenyament i els models d'escola topava de ple amb l'aprenentatge de llengües i el conflicte del bilingüisme als centres – que no aconseguien resoldre –. Baldomer Vendrell, en els primers números del setmanari, demanava que “l'escola té que ser bilingüe, i el mestre que no ensenye baix este concepte, sobre tot en els primers graus, retardarà l'educació en els nens, sent perjudicial a l'humanitat, a la pàtria i, més que res, a la nostra cultura valenciana” (*El Camí*, 1932, núm. 42, p. 2). Per tant, el mestre manifestava que privar-los de la llengua vernacla en les primeres etapes escolars era la causa del retràs cultural i escolar dels nens, però, que alhora, una vegada compresa la lliçó, calia ensenyar també una comparació de com era la segona llengua⁸.

En canvi, al 1933, el mateix Vendrell, comença a detectar que, realment, el “Decret de bilingüisme” que oferia l'Estat a les comunitats amb llengües diferent del castellà no era una

---

⁸ En aquest cas, fa referència al castellà no com a llengua materna, sinó com a llengua de l'Estat espanyol

solució. Per tant, es va posicionar, per moments, en contra del bilingüisme a l'etapa escolar, ja que deia que era “antipedagògic” i que “retardava l'ensenyament dels infants”. D'aquesta manera, prova de demostrar que l'adquisició dels coneixements dels alumnes només pot fer-se en la llengua vernacle, perquè sinó és contraproductiu. Així, el mestre comença a defensar que:

No devem d'admetre ninguna llengua estrangera per a l'ensenyament primari, fins que l'infant no posseïxca plenament, dominant-la per tot arreu, la llengua materna. Llavors, és quan podem parlar de l'ensenyament de les llengües estranyes; mentres açò no es faça, no cal ni somiar-ho.

(*El Camí*, 1933, núm. 83, p. 8)

Cal tenir en compte que als territoris catalanoparlants sempre van anar unides les polèmiques sobre l'ensenyament de la llengua materna i la del bilingüisme. Aquest problema del bilingüisme, però, s'acostava també com un mal irremeiable fora de les aules. Els redactors del setmanari, a mesura que passen els mesos, van deixant més clara la seua posició i, la major part d'ells, es mostren contraris a la imposició del castellà. No obstant això, també es pot veure que rebutjaven la imposició del català en les comarques castellanoparlants, ja que al País Valencià tenien un problema doble per solucionar. Així, volien aconseguir que els valencians nascuts a poblacions de parla valenciana tingueren el “deure” de parlar i escriure correctament el valencià, sense que “els puga relevar de tal deure el fet d'haver estat educats en idioma castellà i amb pedagogia totalment castellana” (*El Camí*, 1932, núm. 42, p. 1). Tanmateix, alhora, volien reconèixer que els valencians de parla castellana tenien el dret contrari, és a dir, el dret a fer el mateix ús, privat i públic, de la seua llengua històrica.

Al seu torn, Carles Salvador també va reconèixer aquesta dualitat del País Valencià des del punt de vista lingüístic, però va reafirmar que “els valencianoparlants eren cinc vegades més que els castellanoparlants”, per la qual cosa els mestres devien conèixer la realitat i adaptar-s'hi (Laguna et Martínez. 2016: 559). Així, va defensar que l'educació dels infants havia de començar per la seua llengua, és a dir, amb un model d'escola inicialment monolingüe. No obstant això, marcava que l'aprenentatge del castellà era fonamental i es podia començar, tanmateix, quan s'havia aprofundit en la primera llengua (*El Camí*, 1933, núm. 65, p. 1).

Com a conseqüència de la polèmica d'una ponència que va fer Salvador sobre "El bilingüisme. Problemes que planteja a les escoles", *El Camí* (1932, núm. 43, p. 6) en va recollir les conclusions que en feia el mestre sobre aquesta qüestió tan mediàtica:

1. L'existència d'infants de llengua valenciana i de llengua espanyola. Per tant, l'ensenyament ha de ser monolingüe per a ambdós casos.
2. L'ensenyament d'una segona llengua no ha d'incorporar-se fins que l'infant estiga en possessió de la llengua materna.
3. L'ensenyament es farà quan pugui llegir en la seua llengua materna amb rapidesa.
4. L'ensenyament de la segona llengua s'intensificarà gradual i pedagògicament.
5. Els mestres cal que reconeguen amb perfecció les dues llengües.

Val a dir que el tractament de la llengua a l'escola va ser un dels principals reptes als quals va haver d'enfrontar-se la II República. De fet, la qüestió va ser tractada des dels inicis i prenent sempre en consideració la seua intensa dimensió política i simbòlica. Una prova d'això és el fet que només uns dies més tard de la proclamació de la II República, a Catalunya, es publicava oficialment el cèlebrenent conegut com a "Decret del bilingüisme" de 1931 (Pla. 2020: 115).

Així doncs, realment, no hi havia una disparitat tan gran d'opinions, sinó que la manera d'abordar-ho era bastant complexa i els valencians l'únic que demanaven era la implementació del decret de bilingüisme que hi havia a Catalunya perquè tampoc podien fer front ràpidament a una altra solució més eficaç i desconeguda. De fet, tot i que hi hagué qui demanà insistentment que la llengua catalana esdevinguera l'única llengua vehicular de la docència en tots els nivells i graus, com Nadal (*El Camí*, 1932, núm. 20, p. 3), sabien que abans d'això encara tenien un llarg camí per recórrer.

No obstant això, es posa èmfasi en el fet que els alumnes valencians no és que necessiten el bilingüisme escolar, perquè tots ells no són bilingües, sinó que en una primera etapa de l'ensenyament el que els cal és l'ensenyament d'una llengua sola, la materna, perquè és un ésser monoglota. Així, la queixa recau, sobretot, cap als primers anys de les escoles, on sí que veuen realment un perill que l'única llengua ensenyada siga la forastera, per damunt de la seua pròpia, que rep un tractament lingüístic pitjor que a altres llocs. Això és el que opina Carles Salvador (*El Camí*, 1934, núm. 133, p. 1), però també el que opinen la majoria de redactors del setmanari.

Així, encara a la publicació número 113, Asins, en la seua secció de “Pedagogia”, feia notori els problemes que interessaven i preocupaven, vertaderament, els ciutadans – i que resumeix molt bé tots els punts abordats fins ara –, i diu que “L’Estatut, el Decret sobre bilingüisme a les escoles del País Valencià, i l’autonomia, és *El Camí* més segur per copsar l’hora de plenitud i recobrament” (*El Camí*, 1934, núm. 113, p. 6).

4. CONCLUSIONS

El Camí pretenia aconseguir la difusió d'uns ideals, com el d'un país amb autonomia pròpia, sobretot, pel que respecta als temes d'educació i de gestió pública, ja que el seu objectiu primordial era assolir una llengua prestigiosa que perdurara al llarg de molt de temps. A propòsit d'això, sempre primava la ideologia d'un valencianisme nacionalista que potenciava les seues arrels i la seua història. Així, el setmanari va esdevenir una plataforma de difusió d'importants treballs lingüístics amb un cert ressò, no només a les elits, sinó que també va començar a entrar entre el públic de carrer.

En tot aquest procés van ser claus la resolució de diversos conflictes que s'havien abordat durant el període de publicació de la revista. Així, l'aprovació de les Normes de Castelló de 1932 van tenir un gran paper, ja que van suposar la culminació, més o menys, dels esforços valencianistes. Culturalment, s'havien aprovat unes bases i aquestes estaven en període de difusió. Per aquest motiu, com explica Dolç (1994: 872), els valencianistes “sentien una mena de “revifalla”, tant lingüística com política”. Al número 57 (*El Camí*, 1933, núm. 57, p. 1), els redactors expressaven que, per a ells, això de la normativització de la llengua era superar un gran hàndicap, ja que el que hi havia, més aviat, era un símptoma d'esperança generalitzat entre el sector valencianista. Tanmateix, calia anar més endavant i normalitzar la llengua i el seu ús.

Tot i considerar consolidat el model ortogràfic aprovat, la valoració del model lingüístic no és del tot positiva per part d'altres escriptors i continuen havent-hi, encara al 1934, moltes preocupacions pels aspectes de la llengua, com, per exemple, el cas de la toponímia (*El Camí*, 1934, número 128, p. 1). A més, cal tenir en compte que no deixen de banda les apologies per la conscienciació lingüística, un indicador del fet que encara quedava un canvi per aconseguir en l'actitud dels valencians. Això, per exemple, s'ha vist reflectit en articles com els d'Almirall sobre la diglòssia (*El Camí*, 1932, núm. 40, p. 2).

Quant a l'onomàstica de la llengua, continuen apareixent equilibris a l'hora de reconèixer la realitat. Per tant, tot i que sí que es reconeix, majoritàriament, la unitat lingüística del català, les opinions sobre el nom de la llengua continuen suscitant moltes polèmiques, com ja s'ha vist amb l'article de Carles Salvador sobre l'ús del terme “valencià” en l'obra de Guarner (*El Camí*, 1934, núm. 102, p. 3) .

Per tractar de concloure amb l'anàlisi, pel que fa al model lingüístic, tampoc es resolen els conflictes sobre l'ensenyament i l'aprenentatge de llengües. Per tant, els mestres i redactors del setmanari tracten d'establir diverses propostes per mirar de fer equilibris. Així, la resposta al bilingüisme més estesa la recull la ponència que va tenir lloc pel Dia del Mestre a la II Setmana Cultural. Els valencianistes creuen que el més convenient és, com ja s'ha tractat de sintetitzar, que "l'ensenyament a l'escola primària siga monolingüe i a base de la llengua materna dels infants" i que "la introducció d'una altra llengua en l'ensenyament primari no es faça fins que l'infant estiga en possessió de la llengua estrangera" (*El Camí*, 1933, núm. 73, p. 2).

Després de fer aquesta recerca sobre les preocupacions fonamentals que recull el setmanari, es pot afirmar que, efectivament, alguns dels temes centrals dels articles eren l'educació, sobretot, infantil i la llengua que es feia servir durant aquesta etapa d'escolarització. Tanmateix, no era l'únic assumpte que preocupava als redactors, sinó que sabem que a aquesta s'hi sumaven molts altres àmbits lingüístics problemàtics que tractaven d'abordar, tant per part de les propostes normativitzadores com també de les normalitzadores.

La innovació d'*El Camí* dins del panorama periodístic valencià va ser relativa, però significativa. Com explica Mavi Dolç (1994: 163), es tracta del primer setmanari, polític i cultural, que aconsegueix una certa consolidació, gràcies a l'aglutinament de les diverses tendències valencianistes. *El Camí* es dirigeix al públic valencià amb un to més aviat pedagògic i analitza des del punt de vista nacionalista tots els fenòmens de massa que constituïen l'interès de la societat valenciana. En aquest sentit, superava relativament el localisme estricte i es presentava com un setmanari multitemàtic i popular. Per això, esdevé, en part, el portaveu de la societat valenciana autonomista que, per fi, sent la necessitat de superar la subordinació política i lingüístico-cultural.

En resum, doncs, podem afirmar, que, en efecte, el setmanari *El Camí* suposa un avenç relatiu o un progrés respecte de la resta de mitjans que van aparèixer durant el primer terç del segle XX. Això ho aconsegueix, ja no tan sols per la seua publicació setmanal i la gran participació i implicació dels redactors i lectors, sinó també per l'ambició que es va exigir en temes lingüístics i per l'obertura d'un camí que després s'haguera pogut seguir si no s'haguera vist tallada i estroncada tota la producció escrita a causa de la fi de la II República i del començament d'una consegüent Guerra i Dictadura, que s'ho van carregar tot.

5. BIBLIOGRAFIA

Agulló Díaz, M. del Carmen (2008). “Entre l'entusiasme i l'obstruccionisme: la realitat de l'escola valenciana durant la Segona República (1931-1939) = Between Enthusiasm and obstructionism: The realities of the valencian School during the Second Republic (1931-1939)”. *Educació i Història: revista d'història de l'educació*, (11), 102-132

Agulló Díaz, M. del Carmen (2016). “L'ensenyament en el temps de Carles Salvador” dins de Casanova, Emili et Josep D. Climent (2016). *Carles Salvador (1893-1955). Escriptor, gramàtic, mestre*

Archilés, Ferran (2008). “Valencianisme i identitat en 1932” https://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/107509/1_2008_Archiles_Valencianisme.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Cucó Giner, Alfons (1999). *El valencianisme polític 1874-1939*, ed. Afers, Catarroja

Cucó Giner, Alfons (2012). “Los nacionalismos periféricos: el caso valenciano”. A: *El siglo de los nacionalismes*, p. 2-9

Dolç Gastaldo, Mavi (1994). «*El Camí*. Setmanari valencianista. Ciutat de València (1932-1934)». *Treballs de Comunicació*, Núm. 5, p. 151-166, <https://raco.cat/index.php/TreballsComunicacio/article/view/246583>

Dolç Gastaldo, Mavi (1991). *Prensa i llengua. Ciutat de València. 1837-1936*

El Camí. Setmanari Valencianista (1932-1934). 133 núm., València, País Valencià

Escribano Riera, D. (2015). “Anàlisi sociològica del règim d'oficialitat lingüística al domini territorial meridional de la llengua catalana durant la Segona República espanyola” (1931-1938).

Laguna, Antoni et Martinez, Francesc-Andreu (2016). “Carles Salvador i la premsa del seu temps: *El Camí*” dins de Casanova, Emili et Josep D. Climent (2016). *Carles Salvador (1893-1955). Escriptor, gramàtic, mestre*

Pla Boix, Anna Maria. (2020). Llengua a l'escola catalana durant la II República: marc normatiu d'una acció prioritària de govern. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 73, 113-132 <https://doi.org/10.2436/rld.i73.2020.3443>

Zurriaga, Ferran (2016). “Carles Salvador i l'ensenyament del valencià” dins de Casanova, Emili et Josep D. Climent (2016). *Carles Salvador (1893-1955). Escriptor, gramàtic, mestre*

6. ANNEXOS

TAULA 1: Selecció d'articles del Setmanari <i>El Camí</i>	
ANY 1932	
MARÇ	<p>Núm. 1</p> <ul style="list-style-type: none"> - p. 2: “Salutació” - p. 6: “¿En València o en Catalunya?”, de Carles Salvador
ABRIL	<p>Núm. 6</p> <ul style="list-style-type: none"> - p. 5: “Per l'escola valenciana”, de Jordi Valor <p>Núm. 7</p> <ul style="list-style-type: none"> - p. 3: “L'Estatut de Catalunya i els Estatuts regionals”, de Miguel Duran de València - p. 3: “Notes gramaticals; Qual”, de Carles Salvador <p>Núm. 9</p> <ul style="list-style-type: none"> - p. 1: “L'extensió de la nostra llengua” - p. 3: “La Marina, València i Alacant”, d'Alfred Badenas <p>Núm. 10</p> <ul style="list-style-type: none"> - p. 3: “Notes gramaticals; Una teoria bastant extesa”, de Carles Salvador
MAIG	<p>Núm. 12</p> <ul style="list-style-type: none"> - p. 2: “València espera”, de M. Marcó Trafach
JUNY	<p>Núm. 14</p> <ul style="list-style-type: none"> - p. 2: “Valencianisem”, de J. Mig <p>Núm. 17</p> <ul style="list-style-type: none"> - p. 1: “Foment de la Parla Valenciana”, d'Enric Navarro Borràs

	- p. 3: “L’autonomia i els partits polítics. Una cosa és l’ideal i altra la realitat”, de Pere Cardona
JULIOL	Núm. 20 - p. 3: “Variacions: Bilingüisme del País Valencià”, de E. G. Nadal
AGOST	
SETEMBRE	
OCTUBRE	Núm. 32 - p. 1-2: “Per l’Estatut del País Valencià: Les conclusions aprovades” - p. 4: “¡Atenció, mestres valencians!”, de F. Boix Senmartí, Serafí Salort, Carles Salvador, Enric Godes Soler Núm. 35 - p. 4: “Parlem bé!; El llenguatge teatral”, de Francesc Caballero (Daniel Tossal)
NOVEMBRE	Núm. 37 - p. 5: “L’ensenyament de la llengua materna”, de Xavier Pallarés Núm. 39 - p. 3: “Notes gramaticals”, de Carles Salvador
DESEMBRE	Núm. 40 - p. 2: “El tresor de la llengua”, de Ferran Valentí Núm. 41 - p. 5: “Valencianisme”, de Xavier Pallarés Núm. 42 - p. 1: “Parlem bé!; Sobre el bilingüisme”, de Francesc Caballero (Daniel Tossal) - p. 2: “L’ensenyança dels deixebles en la llengua vernàcula”, de Baldomer Vendrell

	Núm. 43 - p. 6: “Pedagogia: L’assamblea de Castelló”, de P. Asins
ANY 1933	
GENER	Núm. 47 - p. 4: “Cal ser veritables nacionalistes”, de J. Mig
FEBRER	Núm. 48 - p. 1: “Secció de mestres: Contes d’infants”, de Joan M. Borràs Jarque
MARÇ	Núm. 52 - p. 1: “Parlem bé!; Labor de tots”, de Francesc Caballero Núm. 53 - p. 3: “Secció de mestres: Un eixemple de contes dels infants”, de Joan M. Borràs Jarque
ABRIL	Núm. 57 - p. 1: “Revifalla valencianista”
MAIG	Núm. 62 - p. 1: “Valencianisme davant la crisi econòmica”, de Ricard Garcia i Pastor
JUNY	Núm. 65 - p. 1: “Deu aplegar a l’escola”, de R. De Benicadell Núm. 66 - p. 3: “El problema de l’ensenyament en València”, de Rober Moròder
JULIOL	Núm. 73 - p. 2: “La II Setmana Cultural Valenciana: Dia del Mestre valencià”
AGOST	Núm. 75

	- p. 4: “Per la nostra llengua”, de Francesc Caballero
SETEMBRE	Núm. 81 - p. 1: “Per què me sent pancatalaniste”, d’Eduard Martínez Ferrando Núm. 82 - p. 4: “Per què me sent pancatalaniste”, d’Eduard Martínez Ferrando
OCTUBRE	Núm. 83 - p. 8: “L’ensenyament primari de les llengües estranyes”, de Baldomer Vendrell
NOVEMBRE	
DESEMBRE	Núm. 91 - p. 5: “Proposta de Reglament de l’Associació de Mestres Valencians”, de Carles Salvador, Enric Soler Godes, Antoni Porcar Candell, I. F. Boix i Senmartí (Com a Comissió organitzadora) Núm. 93 - p. 5: “Concurs”
ANY 1934	
GENER	
FEBRER	Núm. 102 - p. 3: “La llengua dels Valencians” de Sanchis Guarner”, de Carles Salvador
MARÇ	
ABRIL	
MAIG	Núm. 113 - p. 6: “Pedagogia: Reivindicacions”, de P. Asins
JUNY	
JULIOL	
AGOST	Núm. 128

	- p. 1: “Cap a un nomenclàtor ortogràfic dels pobles valencians”
SETEMBRE	Núm. 133 - p. 1: “En començar el curs escolar”, de Carles Salvador